

Den mytomspunna Lappkällan på Långheden

Den vidsträckta Långheden ruvar på många märkliga namn och platser. En av dem är Lappkällan på gränsen mot Dalarna, där de kringvandrande lapparna förr i tiden sägs ha haft sin lägerplats. Moderna efterforskningar utvisar att det sannolikt också förhållit sig på detta vis.

Långheden utgör inte enbart gränsskogen mellan Västmanland och Dalarna. I vidare sammanhang syftar den även på den sydligaste sträckningen av en gammal färdled från Sveabygderna upp till Norrland och Jämtland. I sista hand faktiskt ända till Trøndelagen och Nidaros i Norge.

I Västerås hade man tidigare två årliga stora marknader; sommarmarknaden den 1 juli och höstmarknaden den 8 september. I Sala arrangerades höstmarknad den fjärde lördagen i september och i Hedemora var det marknad den 29 september och 25 januari. På dessa folkrika tillställningar dök det ofta upp skogslappar, dvs lappar från de nedersta delarna av de svenska lappmarkerna.

Lapparna vandrade efter landsvägarna i mindre sällskap om 2-3 familjer. Renarna användes som bärdjur för tält och husgeråd, men också för de flätade korgar, rep och andra småhantverk man förde med sig till marknadsförsäljning.

Lapplägren låg alltid en bit utanför marknadsstäderna och byarna. Dels var renbetet bättre. Dels var lapparna hatade av många svenskar och fick vara i fred på sådana platser.

De lappar som besökte Avesta hade sitt läger vid Lappmarken vid Vansjön. I Hedemora höll man till vid Lappberget. När de kom till Västerås slog de läger vid Lappmarken vid Vångsta, ca 8 km från Gamla Torget. Från höstmarknaden i Västerås hade man nära tre veckor på sig för färdas till höstmarknaden i Hedemora. Det är troligt att det var under sådana färder lapparna slog läger på Långheden invid det vattenställe, som därav kommit att benämnas Lappkällan.

Strax öster om Lappkällan finns en ca 20 meter stor platå. Där har man vid undersökningar påträffat stenar liggande i rad och svart jord under torven. Det kan möjligen vara rester efter en eldstad från en lappkåta.

Under vistelserna vid Lappkällan hade renarna gott bete och man passade på att ta råmaterial till sina rotkorgar och andra hantverk. Efter höstmarknaderna i Sala och Västerås fanns det gott om tid att tillverka rotkorgarna fram till vintermarknaden i Hedemora. Men då var Lappkällan frusen och man brukade istället slå läger vid det lilla öppna sundet mellan Kärrsjön och Brovallssjön i Folkärna.

Under lapparnas långa vandringar föddes och dog familjemedlemmar. På väg till sommarmarknaden i Västerås 1739 avled t ex en gammal lapp i sällskapet och begravdes i Romfartuna kyrka. Genom Västerfärnebo sockens kyrkböcker vet vi också att till lappar döpts här bl a 1739 och 1744.

Andra belägg för att lappar och samer verkligen strövat omkring i våra trakter kan man få genom gamla tingshandlingar. Av en klagoskrift som inlämnades av självaste kyrkoherden i By till häradstinget i Brunnbäck våren 1709 får man veta att det "*i socknen på skogarna hålla sig somliga tider en hoop lappar, som till sin nödtorft fälla och efter behag allmogens skog ned och then uppbränna; ta sig ock som oftast fram i byarne, der the icke med höflighet begära hwad dem til uppehållet nödigt är utan straxt pocka derpå, jämväl fordra til yppighet och öfverflöd brännvin, öhl, tobak, jämväl ock penningar jämte maten, und hotande allmogen med plågor och olyckor, icke allenast uppå sin boskap, husgeråd och hvarjehanda håfvor, utan ock på sin kropp och lekamen, brist på helsan och mehra sådant om de inte få hwad de begära. - - - Wi begära för den skull å allmogens wägnar i By sochn att blifwa ett sådant pack och afskrap bland folck aldeles qvitt.*"

Från 1700-talet rekryterade socknarna ofta lappar till s k sockenlappar, som fick i uppgift att slakta och kastrera hästar, avliva hundar, katter m m. Det var ringaktade sysslor som det inte anstod en bonde att utföra och det bidrog förstås också till lapparnas ofta dåliga rykte. Kyrkböckerna visar att sockenlapparna ibland antog typiska efternamn som exempelvis Renlund och Renberg.

Lars Östlund

Huvudsaklig källa:

Jouni Tervalampis forskning om samer och lappar.